

Dei underjordiske

Illustrasjonar ved Helge Ness

I eldre tid var folk opptekne av tusser og troll, dei vart oftast kalla underjordiske. Mye og mangt kom til å henda som vart utan forklaring, og mange skulda på dei underjordiske. "Det er mangt mellom himmel og jord som me ikkje har forklaring på, og som mange meinte det var trolldom med", sa bestefar min, Ola G. Tronsmoen.

I setertraktene serleg var det mangt som hendte, og som lever på folkemunn den dag i dag. Såleis er det ei slik hending frå Rødalen i Tynset som er fortalt av fleire med ymse seiner som etter nærmare oppsummering og vurdering er komen fram til det som eg no festar til papiret.

Halvor Olson f. 1694 i Framigarden (no Storstrøm) var brukar frå 1723 til 1759. Halvor kjøpte eigedomar i Fåset (2 2/3 skyld) og i 1726 bygsla han av krona (statseigedom) i Rødalen "for derudi at oprette sæterboliger samt underliggende smaa fiskevande". Ellers var det også rikelege grassletter som vart nytta til slått og beite. Seterhusa vart oppsette midt i Rødalen på sletta som i dag er kalla "Gammelvangen". Det var her på gamlevangen at dei underjordiske gjorde seg synlege.

Som unngut var Peder Halvorson f.

1734 i Rødalen og fiska. Han tok bra med fisk og kom seg i hus seinkvelden. Men han fekk ikkje sova. Han vart liggende å lytte, det var nokon som spela på fløyte og det var song og dans. Han reiste seg derfor opp og tok ut gluggen for å sjå bort på vangen. Setra var ei jorbu med glugge i veggane. Det han fekk sjå var ein flokk med mennesker som dansa ute på volden, ein spelemann trakterte ei fløyte (tussefløyte). Dette tok han så sterkt at han ville ut å sjå meir på livet. Han tok på seg kleda og gjekk ut, men da var heile dansen over og folka borte. Han fortalde dette til mor si (Goro Hansdatter frå Trøen på Kveberg). Men ho lo av han og meinte han hadde drøymt. Goro tykte ho måtte nemna dette for mannen sin, ettersom Peder var ein slik truverdiggut og så levande hadde fortalt om dette, så kunne det vera noko i det. Halvor tok saka alvorleg og fortalde at han no sist vinter hadde hatt ei oppleving i Rødalen. Han hadde lagt ut snarer for å fange ryper. Da han kom til Skredkjeran og hadde plukka opp eit titals ryper frå dei snarene han hadde lagt ut ville han ta ein tur bortom setra "Undran vart eg da eg råka på skispor som førde fram mot setra. Det gjorde det lettare for meg å gå for det var djupsnø i

marka. Men da eg kom fram til den lange haugen (eskerer) attmed setra gjekk skisporet rett mot haugen og der stoppa det. Ingen ski var å sjå og ingen mannefot hadde gått av skiene” fortalde han. ”Eg har tenkt mye over dette i ettertid, men finn inga anna løysing”. Dei to vart liggande å undrast utover natta, og dei stansa med spørsmålet: ”kunne det vera underjordiske”?

Gunlaug Simensdotter frå Lesja var budeie i Rødalen på Storstrømsetra om sommaren. Ho fekk ei oppleving som brente seg fast i tankane hennar. Ein dag ho stod attmed gryta og rørde i myssmøret hørde ho ein hest for forbi. Ho gjekk ut og såg ein kvit hest med ei kvinne på ryggen. Da dei kom bort til bekken hoppa kvinna av og gav hesten frie tøyler så han kunne få drikke. Sjølv tok kvinna til å vaska håret sitt i bekken. Gunlaug tenkte at desse hadde fare vilt reide langt så ho gjekk bortover mot bekken. Da hivde kvinna seg på hesten og for av stad. Men Gunlaug var av det modige slaget og gjekk til bekken og

fylgde hestesporet. Da vart ho undren hesten svingte av attmed haugen og vart heilt borte.

Seinare på sommaren kom to jenter gåande over volden og bort til bekken. Der vaska dei håret sitt og gjekk så vidare attom haugen. Om kvelden etter at dyra var stelt tok Gunlaug seg ein tur attom haugen for å sjå. Var det ei dør inn i haugen eller korleis kunne det ha seg at alt som kom attom haugen vart borte så fort? Men Gunlaug vart ikkje meir klok over dette ho hadde tenkt å finna ut.

Det hausta seg etter kvart og ein dag skulle buføringa på heimveg. Gunlaug hadde bra med budratt og gledde seg over det. Ho fekk ros av husbonden i Storstrøm som var stornøgd med det han såg av ost og smørdaller som Gunlaug syntte fram. På kvelden satt folka attmed årehylla og det vart tala mye om sommaren og det som hadde hendt. Serleg var det ei stor spenning over dette som Gunlaug hadde opplevd. Da banka det hardt på seterdøra. Halvor reiste seg og opna døra; ”kven er det som vil noe?” Det kom ikkje noe svar, og det var ingen å sjå. Halvor sette seg att og røda gjekk vidare. Da banka det på nytt på døra! ”Kven er det?” spurde Halvor. ”Det er naboen din som bur i haugen!” svara det. Røysta var klar og skingrande med attlyd. Dei som hørde på kaldmaura over ryggen. ”Bur du i haugen?” Spurde Halvor undrande. ”Ja”, svara det med same røysta, ”og no vil eg du skal flytte setra di, me vil ikkje ha kumøkk i bekken. Ho Gudri dotter mi vaskar håret sitt der, og me brukar vatn frå bekken til drikke”, svara haugkallen høgt og skingrande. ”Og kva skjer om eg ikkje flytter?” spurde Hal-

vor. ”Da sender eg ulvane mine på buskapen din, og kyrne vil mjølke blod” ropa kallen høgt og kaldt. Det gjekk som kaldgufs gjennom seterstova. Dei såg på kvarandre. Halvor braut toгна, ”eg må tenkja nøye over dette, om så er eg må flytta så treng eg tid til det. Du får ha ein god kveld”. Etterpå vart alle opptekne av den måten dette skjedde på, og Gunlaug fortalde frå heimstaden sin at dei underjordiske var ofte på søk etter folk, og dei kunne gjera ugangn og vera til bry på mange måtar. Ein viktig ting er å halda seg inne med dei underjordiske. ”Det kunne løna seg stort” sa Gunlaug. ”Men ein ting skal ein vera merksam på at ser du ei huldrejente, så pass på at du ikkje ser rova hennar (huldrefolket har ei rove som liknar kurova), for da krenkar du huldrekulturen og da kan du bli skjelhendt og lite dugande”. Halvor lo av dette, men i etterkant sa han at dei fekk no sjå om dei fann ein høveleg plass å laga seter på. Trivnaden var øydelagt slik dei underjordiske hadde oppført seg.

Tanken om å flytte setra sette seg og

ei veke etter heimflyttinga var arbeidskarane frå Storstrøm i Rødalen att. Dei fann ein høveleg plass på vestsida av dalen og her sette dei i gang og la grunnmuren for fjøset. Så reiv dei fjøset og kørde tømmeret over og la det oppatt på den nye tufta. Taktro og never vart lagt på saman med torvtekinga. Så stod fjøset det. Hausten hadde vore fin men om kvelden da siste torva var lagt på taket drog vinddraget seg på nordaust og det klarna opp. Om morgonen etter var det kaldt, og overskya. Dei første snøstjernene tok til å falla da dei for framover Rødalen, vinteren var i kjømda.

Om våren skulle seterstova flyttast. Arbeidskarane la fjøsgolv et og sette i stand båsane. Og så laga dei ei lita kvilesak der kalvebingane skulle vera. Grunnmuren til seterstova vart mura, og så vart seterstova riven og flytta over. Prosessen med å flytta setra var fullbyrda.

Ein vakker sommardag først på juli var flyttinga frå Lomsjødalen klar, og dyra var lette å få i veg. Dei gjekk stien skogleies og mot Gardvik om lag der Trøvangen ligg i dag. Kyrne var oppsette på å koma seg til Rødalen, og utpå kvelden var dei komne fram til den nye setra. Gunlaug gjekk føre og kyrne fylgde som dei skulle vore bunden til henne, er det fortalt om i det gamle sagnet.

Ei veke etter at dei var komne til setra ville kyrne over på austsida til gammelvungen. Gunlaug såg dei drog, og lokka for å få dei attende. Men nei, dei bare drog. Da stoppa dei plutseleg, drog vær og liksom stod fjetra. Var det nokon som dei vart redde? Så fekk Gudlaug sjå ter karar som vendte buskapen

og jaga dei over Rødalselva (ho er lita som ein bekk).

Helga etter kom folk frå Storstrøm, ville sjå og vigsla det nye setret og seter-
vangen. Ved kveldstimen da sola gjekk
ned fekk folket høyra fløytelåt på Hul-
drehaugen dei kalla haugen attmed
gammelvangen. "Takk for at du flytta
setra" sa det underlege dvergmålet. "No
har du huldrefolket på di side" sa Gun-
laug til Halvor husbond. Vinteren etter
da Peder Halvorson gifta seg var det
stor familiefest på Hektogarden. Folket
i Storstrøm var der og mange fleire frå
slekta som hadde flytt ut. Det var og slik
at Peder skulle ta over Hektogarden og
i overtakinga vart setra i Rødalen med.
Da dei utpå natta vart ferdige til å fara
kvar til sitt, kom ein av karane, som
hadde vore ute og ordna med hesten
sin og fortalde at han høyrde dombjøl-
ler oppi lia. Kva kan det vera? Folk for
ut for å høyra, og rett nok var det dom-
bjøller og ein skyss som etter lyden å
døma for oppetter lia og over høgda
mot Savalen. "Har dei underjordiske
vore i juleselskap i bygda?" sa ein av fest-
deltakarane. Da folk kom i fjøset mor-
gonen etter var det så fint og reint og
dyra mette og låg trygge i båsane sine.
Gunlaug gjekk og bad med seg folk for
at dei skulle sjå dette. "No har dei
underjordiske synt at dei set pris på den
nye brukaren til Hektogarden" sa Gun-
laug. Og meir har det ikkje vore av
underjordiske i Hektogarden som
slekta har registrert.

Denne historia gjekk i fleire ætteledd i
Storstrøm og blant folk frå denne gar-
den. Hektoen på Fåset, Sageng Fåset,
Sivilhaugen Straumen og naboane
rundt desse stadane. Den som overle-

verte denne hendinga til meg var Ola
G. Tronsmoen. Faren hans, Gunnar
Olsen frå Sivilhaugen, bygde Trons-
moen.

Artikkelen har tidligere stått på trykk
i Østlendingen.

Om forfatteren

Ola Tronsmoen, f. 1928. Pensjonert
bonde. Aktiv organisasjonsmann gjen-
nom åra i Hedmark Bondelag og Nord-
Østerdal Forsøksring og mange lokale
organisasjoner. Har skrevet mange arti-
kler og avisinnlegg, samt bøkene *Folk og
fe gjennom tidene* og *Tynset folkehøgskule*.

